

เอกสารวิชาการส่วนบุคคล
(Individual Study)

หัวข้อ : หลักสิทธิมนุษยชน
เรื่อง : สิทธิมนุษยชน สิทธิชุมชนตามแนวคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ

จัดทำโดย
ดร.ปัญญา อุดชาชน
รหัส 570223

เอกสารวิชาการนี้เป็นส่วนหนึ่งของการอบรม
หลักสูตร “หลักนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย” รุ่นที่ 2
วิทยาลัยรัฐธรรมนูญ
สถาบันรัฐธรรมนูญศึกษา
สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ

สิทธิมนุษยชน สิทธิชุมชนตามแนวคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ

โดย ดร.ปัญญา อุดชาชน

ที่ปรึกษาสำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ 11 ชช.

บทความนี้ ผู้เขียนแบ่งออกเป็น สี่ส่วนคือ ส่วนที่หนึ่งว่าด้วยแนวคิดและความหมายของคำว่า สิทธิมนุษยชนและสิทธิชุมชน ส่วนที่สองว่าด้วยสิทธิมนุษยชนและสิทธิชุมชนตามบทบัญญัติของกฎหมาย ส่วนที่สามว่าด้วยคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญว่าด้วยสิทธิมนุษยชน สิทธิชุมชน ส่วนสุดท้ายว่าด้วยบทสรุปและข้อเสนอแนะ

ส่วนที่หนึ่ง แนวคิดและความหมายของสิทธิมนุษยชนและสิทธิชุมชน

1.1 สิทธิมนุษยชน

1.1.1 ความเป็นมา

องค์การสหประชาชาติได้รับรองกฎบัตรสหประชาชาติเพื่อคุ้มครองสิทธิมนุษยชนใน International Bill of Rights และได้ประกาศปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนเมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2491 เพื่อคุ้มครองสิทธิมนุษยชนให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรมตามที่กำหนดไว้ในกฎบัตรสหประชาชาติและเพื่อเป็นมาตรฐานกลางที่จะให้ประเทศสมาชิกร่วมไปปฏิบัติให้เกิดผลอย่างจริงจังภายในประเทศของแต่ละประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก อนุสัญญาว่าด้วยการห้ามเลือกปฏิบัติต่อสตรี กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิของพลเมืองและสิทธิทางการเมือง และกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม เป็นต้น การประชุมระดับโลกว่าด้วยสิทธิมนุษยชนครั้งแรกเมื่อเดือนเมษายน - พฤษภาคม พ.ศ. 2511 ที่กรุงเจนีวา ประเทศอิตาลี ในโอกาสครบรอบ 20 ปี ของการประกาศปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights : UDHR) สำหรับ การประชุมระดับโลกครั้งที่สองเมื่อวันที่ 14 - 25 มิถุนายน พ.ศ. 2536 ที่กรุงเวียนนา ประเทศออสเตรีย ภายหลังสงครามเย็นได้สิ้นสุดลง โดยที่ประชุมได้รับรองปฏิญญากรุงเวียนนาว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Vienna Declaration) การประชุมครั้งนี้มีประเด็นสำคัญในการประชุม ดังนี้¹

1. ปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาอุปสรรคของการดำเนินงานด้านสิทธิมนุษยชน
2. ความเกี่ยวพันระหว่างการพัฒนาประชาธิปไตยและความเป็นสากลของสิทธิมนุษยชน
3. ประเด็นท้าทายใหม่ๆ ที่เป็นอุปสรรคในการดำเนินงานด้านสิทธิมนุษยชน

¹ คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ. (2556). สัพพสิทธิมนุษยชนในกระบวนการยุติธรรมและสิทธิมนุษยชนศึกษา, กรุงเทพฯ, หน้า 233-234.

4. แนวทางความร่วมมือระหว่างประเทศด้านสิทธิมนุษยชน และพัฒนาศักยภาพของสหประชาชาติในการดำเนินงานด้านสิทธิมนุษยชน

1.1.2 ความหมาย

สิทธิมนุษยชน (Human Rights) หมายถึง สิทธิและเสรีภาพที่ติดตัวมนุษย์ทุกคนมาตั้งแต่กำเนิด และไม่อาจถูกพรากไปจากมนุษย์ได้โดยไม่เป็นการทำลายความเป็นมนุษย์ของผู้นั้น สิทธิมนุษยชนจึงเป็นคุณลักษณะประจำตัวของมนุษย์ เป็นสิทธิและเสรีภาพตามธรรมชาติที่มนุษย์ทุกคนพึงมีในฐานะที่เกิดมาเป็นมนุษย์ และมีมาตั้งแต่ก่อนที่จะมีรัฐเกิดขึ้น เช่น สิทธิและเสรีภาพในร่างกาย สิทธิในทรัพย์สิน เสรีภาพในการนับถือศาสนา และเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น เป็นต้น²

จะเห็นได้ว่า ความร่วมมือระหว่างประเทศเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนได้มีเอกสารความร่วมมือระหว่างประเทศสมาชิกมีทั้ง กฎบัตรสหประชาชาติและปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติ สำหรับ กฎบัตรสหประชาชาติในคำปรารภบัญญัติว่า “จะยืนยันความเชื่อมั่นในสิทธิมนุษยชนอันเป็นหลักมูลในเกียรติศักดิ์และคุณค่าของมนุษย์บุคคลในสิทธิอันเท่าเทียมกันของบุรุษและสตรีของสหประชาชาติ ...” นอกจากนี้ มาตรา 13 ของกฎบัตรดังกล่าวยังระบุอำนาจหน้าที่ของสมาชิกสหประชาชาติว่า “สมาชิกจะต้องริเริ่มศึกษาและสนับสนุนวัตถุประสงค์การช่วยเหลือโดยคำนึงสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพขั้นมูลฐานสำหรับทุกคน โดยไม่มีความแตกต่างเรื่อง เชื้อชาติ เพศ ภาษา หรือ ศาสนา” ส่วนปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติ¹นั้นได้ให้ความสำคัญสิทธิของพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (Civil and Political Rights) และสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม (Economic Social and Cultural Rights) มาโดยตลอดจนถึงปัจจุบัน และคือว่าวันที่ 10 ธันวาคม ของทุกปี เป็น “วันสิทธิมนุษยชนแห่งโลก”

1.2 สิทธิชุมชน

1.2.1 ความเป็นมา

คำว่า “ชุมชน” เป็นกลุ่มบุคคลที่ดำเนินวิถีชีวิตของตนเองและพึ่งตนเองได้ในทางสังคมหรือวัฒนธรรมในกลุ่มของตนเอง โดยมีความผูกพันร่วมกันทั้งทางด้านทัศนคติ ความเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรม และผลประโยชน์ร่วมกัน ส่วน “สิทธิชุมชน” เป็นสิทธิที่ถูกกำหนดขึ้นโดยพัฒนาการมาจากจารีตประเพณี วัฒนธรรมดั้งเดิมในการควบคุมวิถีชีวิตในทางปฏิบัติจนนำไปสู่บทบัญญัติของกฎหมายเพื่อกลไกรองรับการคุ้มครองสิทธิให้มีผลในทางกฎหมาย ในระดับระหว่างประเทศ สิทธิชุมชนได้รับรองไว้ในกฎบัตรระหว่างประเทศหลายฉบับ เช่น ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติปฏิญญาเรื่องสิทธิชนพื้นเมืองขององค์การแรงงานระหว่างประเทศ ปฏิญญาสหประชาชาติว่าด้วยหลักการสิทธิปวงชนพื้นเมือง ปฏิญญาโลบ์ซิกว่าด้วยสิทธิเกษตรกร และอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ ค.ศ. 1992 เป็นต้น กฎบัตรระหว่างประเทศดังกล่าวมีเนื้อหาที่สำคัญในการคุ้มครองสิทธิในการกำหนดอนาคตของตนเองสิทธิการเป็นพลเมืองของตน สิทธิในการดำเนินชีวิตอย่างมีเสรีภาพ สันติสุข มั่นคง สิทธิเสรีภาพทางศาสนา คุ้มครองระบบ

² วรพจน์ วิศรุตพิชญ์. (2543). สิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540, วิทยุชน, กรุงเทพฯ, หน้า 44.

นิเวศพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์รวมถึงสิ่งแวดล้อมและสิทธิในการพิทักษ์รักษาวัฒนธรรม ประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น

1.2.2 ความหมาย

สิทธิชุมชน (Community Rights) หมายถึง สิทธิของชุมชนท้องถิ่น ตามวัฒนธรรมดั้งเดิมที่สืบทอดและปฏิบัติกันมา โดยมีจารีตประเพณีเป็นกลไกทางสังคมในการควบคุมการปฏิบัติและถือเป็นสิทธิตามธรรมชาติด้วย ต่อมาได้มีกฎหมายบัญญัติเพื่อคุ้มครองสิทธิชุมชนเพื่อให้ได้รับการรับรองเป็นลายลักษณ์อักษรและมีผลในทางกฎหมายเมื่อมีการกระทำที่กระทบต่อสิทธิชุมชนได้

จะเห็นได้ว่า สิทธิชุมชนในปัจจุบันได้รับการคุ้มครองทั้งกฎหมายภายใน เช่น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 เป็นต้น และกฎหมายระหว่างประเทศ โดยสิทธิชุมชนได้มีแนวคิดพัฒนาการมาจากการคุ้มครองสิทธิชนพื้นเมือง สิทธิชุมชนดั้งเดิม สิทธิการคุ้มครองประเพณี วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการคุ้มครองพันธุกรรมทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ เพื่อปกป้องและเคารพสิทธิชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ตลอดจนการปกป้องมิให้มีผลกระทบต่อระบบนิเวศน์ของมนุษยชาติ

ส่วนที่สอง สิทธิมนุษยชนและสิทธิชุมชนตามบทบัญญัติของกฎหมาย

1.1ระดับระหว่างประเทศ

ประเทศไทยได้ทำความตกลงและเป็นภาคีกับความตกลงและอนุสัญญาเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนแล้ว ดังนี้³

1.1.1 ความตกลงระหว่างประเทศว่าด้วยการปราบปรามการค้าทาสผิวขาว ค.ศ. 1904 และ 1910 (International Convention for Suppression of the White Slave Traffic 1904 และ 1910)

- ประเทศไทยเข้าเป็นภาคีอนุสัญญาฯ ค.ศ. 1910 โดยการภาคยานุวัติ และข้อ 8 ของอนุสัญญาดังกล่าวกำหนดว่าการเข้าเป็นภาคีอนุสัญญาฉบับนี้จะถือว่าเป็นภาคีอนุสัญญาฯ ค.ศ.1904 ด้วย หากไม่มีการแจ้งเป็นอย่างอื่น ดังนั้น โดยการเข้าเป็นภาคีอนุสัญญาฯ ค.ศ. 1910 ไทยจึงเป็นภาคีอนุสัญญาฯ ค.ศ. 1904 ด้วย

1.1.2 อนุสัญญาว่าด้วยการปราบปรามการค้าหญิงและเด็ก ค.ศ. 1921 (International Convention for the Suppression of the Traffic in Women and Children 1921)

- ประเทศไทยเข้าเป็นภาคีเมื่อวันที่ 13 ตุลาคม 2465 (ค.ศ.1922)

1.1.3 อนุสัญญาว่าการขจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบ ค.ศ. 1979 (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women 1979-CEDAW)

- อนุสัญญาฯ มีผลใช้บังคับตั้งแต่ 3 กันยายน 2524 (ค.ศ. 1981)

- ประเทศไทยเข้าเป็นภาคีเมื่อวันที่ 8 กันยายน 2528 (ค.ศ. 1985)

³ กุลพล พลวัน. (2543). สิทธิมนุษยชนในสังคมไทย, กรุงเทพฯ, หน้า 516 – 517.

1.1.4 อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก ค.ศ. 1989 (Convention on the Rights of the Child 1989 – CRC)

- อนุสัญญาฯ มีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ 2 กันยายน 2533 (ค.ศ. 1990)
- ประเทศไทยเข้าเป็นภาคีเมื่อวันที่ 27 มีนาคม 2535 (ค.ศ. 1992) โดยอนุสัญญาดังกล่าวมีผลใช้บังคับกับไทยตั้งแต่วันที่ 26 เมษายน 2535 (ค.ศ. 1992)

1.1.5 อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิทางการเมืองของสตรี ค.ศ. 1952 (Convention on the Political Rights of Women 1952)

- อนุสัญญาฯ มีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ 7 กรกฎาคม 2497 (ค.ศ. 1954)
- ประเทศไทยเข้าเป็นภาคีเมื่อวันที่ 30 พฤศจิกายน 2497 (ค.ศ. 1954)

1.1.6 กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ค.ศ. 1966 (International Covenant on Civil and Political Rights 1966 – ICCPR)

- กติกาฯ มีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ 23 มีนาคม 2510 (ค.ศ. 1976)
- ประเทศไทยเข้าเป็นภาคีเมื่อวันที่ 27 กันยายน 2539

นอกจากนี้ ประเทศไทยยังเป็นภาคีอนุสัญญาองค์การแรงงานระหว่างประเทศอีกทั้งหมด 11 ฉบับ ดังนี้

(1) อนุสัญญาฉบับที่ 14 ว่าด้วยการหยุดพักก่อนประจำสัปดาห์ในงานอุตสาหกรรม พ.ศ. 2464 (ค.ศ. 1921)

(2) อนุสัญญาฉบับที่ 19 ว่าด้วยการปฏิบัติโดยเท่าเทียมกันในเรื่องค่าทดแทนสำหรับคนชาติในบังคับ และคนต่างชาติ พ.ศ. 2468 (ค.ศ. 1925)

(3) อนุสัญญาฉบับที่ 29 ว่าด้วยการเกณฑ์แรงงานหรือแรงงานบังคับ พ.ศ. 2473 (ค.ศ. 1930)

(4) อนุสัญญาฉบับที่ 30 ว่าด้วยการแก้ไขบางส่วนของอนุสัญญา พ.ศ. 2489 (ค.ศ. 1946)

(5) อนุสัญญาฉบับที่ 88 ว่าด้วยการจัดตั้งบริหารจัดการหางาน พ.ศ. 2491 (ค.ศ. 1948)

(6) อนุสัญญาฉบับที่ 104 ว่าด้วยการเลิกบังคับทางอาญาแก่กรรมการพื้นเมืองที่ละเมิดสัญญาจ้าง พ.ศ. 2498 (ค.ศ. 1955)

(7) อนุสัญญาฉบับที่ 105 ว่าด้วยการยกเลิกแรงงานบังคับ พ.ศ. 2500 (ค.ศ. 1957)

(8) อนุสัญญาฉบับที่ 116 ว่าด้วยแก้ไขบางส่วนของอนุสัญญา พ.ศ. 2504 (ค.ศ. 1961)

(9) อนุสัญญาฉบับที่ 122 ว่าด้วยนโยบายการทำงาน พ.ศ. 2507 (ค.ศ. 1964)

(10) อนุสัญญาฉบับที่ 123 ว่าด้วยอายุขั้นต่ำที่อนุญาตให้ทำงานในเหมืองใต้ดิน พ.ศ. 2508 (ค.ศ. 1965)

(11) อนุสัญญาฉบับที่ 127 ว่าด้วยหน้าที่สูงสุดที่อนุญาตให้คนงานคนหนึ่งแบกหามได้ พ.ศ. 2510 (ค.ศ. 1967)

1.2 ระดับภายในประเทศ

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ได้บัญญัติในการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชนและสิทธิชุมชน ดังนี้

- 1.2.1 การเคารพและคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์
- 1.2.2 การห้ามการปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม
- 1.2.3 การห้ามเข้าแทรกแซงหรือปิดโรงพิมพ์ สถานีวิทยุและโทรทัศน์
- 1.2.4 การรับรองคลื่นความถี่วิทยุ โทรทัศน์เป็นทรัพยากรของชาติเพื่อประโยชน์สาธารณะ
- 1.2.5 การรับรองเสรีภาพในทางวิชาการ การศึกษาอบรม การวิจัย
- 1.2.6 การมีสิทธิเสมอกันในการได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่า 12 ปี
- 1.2.7 การมีสิทธิชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในการอนุรักษ์ พื้นฟูประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 1.2.8 การได้รับสิทธิบริการสาธารณสุขขั้นพื้นฐาน
- 1.2.9 การได้รับสิทธิของเด็ก เยาวชน และครอบครัวที่จะได้รับการคุ้มครองจากรัฐ
- 1.2.10 การได้รับสิทธิของคนชรา
- 1.2.11 การได้รับสิทธิของคนพิการ
- 1.2.12 การได้รับสิทธิของผู้บริโภค
- 1.2.13 การได้รับสิทธิในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารของทางราชการ
- 1.2.14 การได้รับสิทธิในการทำประชาพิจารณ์
- 1.2.15 การมีส่วนร่วมในกระบวนการพิจารณาของเจ้าหน้าที่ของรัฐ
- 1.2.16 การมีสิทธิในการชุมนุมโดยปราศจากอาวุธ และการต่อต้านโดยสันติวิธี
- 1.2.17 การได้รับสิทธิในการพิจารณาคดีโดยรวดเร็ว เปิดเผย
- 1.2.18 การได้รับสิทธิที่จะมีทนายโดยรัฐจัดให้
- 1.2.19 การได้รับสิทธิในฐานะเป็นพยาน
- 1.2.20 การได้รับการเยียวยาจากรัฐในคดีอาญาและถูกคุมขังระหว่างการพิจารณาคดี

1.3. การคุ้มครองสิทธิมนุษยชนตามกฎหมายรัฐธรรมนูญต่างประเทศ

1.3.1 ประเทศสหรัฐอเมริกา

แนวความคิดการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของประเทศสหรัฐอเมริกาเริ่มปรากฏตั้งแต่การรวมตัวของ 13 อาณานิคมของ British America ในปี พ.ศ. 2318 และต่อมาปี พ.ศ. 2319 ได้มีคำประกาศอิสรภาพ (Declaration of Independence) ของสหรัฐอเมริกาขึ้นเพื่อคุ้มครองอิสรภาพของพลเมือง (Civil Liberties) จากหลักการดังกล่าวนำมาสู่รัฐธรรมนูญของสหรัฐอเมริกา พ.ศ. 2330 ซึ่งเป็นการก่อกำเนิดหลักประชาธิปไตย และหลักสิทธิมนุษยชนโดยได้มีการประกาศแห่งสิทธิเสรีภาพของพลเมือง (Bill of Rights) นอกจากนั้น ในศตวรรษที่ 20 ประเทศสหรัฐอเมริกามีบทบาทอย่างมากในการก่อตั้งองค์การสหประชาชาติและได้ยกร่างปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights) ซึ่งได้ประกาศใช้ในวันที่ 10 ธันวาคม 2491 รัฐธรรมนูญของสหรัฐอเมริกา พ.ศ. 2330 ดังกล่าวได้บัญญัติให้ศาลสูงสุดของสหรัฐอเมริกา

(The U.S. Supreme Court) มีอำนาจหน้าที่ในการตีความรัฐธรรมนูญภายใต้คำขวัญที่ว่า “ความยุติธรรมที่เสมอภาคภายใต้กฎหมาย (Equal Justice under the Law)”

การพิจารณาว่ากฎหมายใดขัดรัฐธรรมนูญหรือไม่ ศาลสูงสุดสหรัฐอเมริกาได้วางหลักเกณฑ์การตรวจสอบดังนี้⁴

(1) Low Level Scrutiny กฎหมายโดยทั่วไป ศาลจะตรวจสอบความมีเหตุและผลของกฎหมาย ถ้าพิจารณาแล้วว่ากฎหมายนั้นออกมาเพื่อวัตถุประสงค์อันสมเหตุสมผล ก็ไม่ถือว่าขัดรัฐธรรมนูญ หลักการตรวจสอบนี้เรียกว่า “Rational Relation Test” และเป็น การตรวจสอบในระดับที่เคร่งครัดน้อยที่สุด

(2) Strict Scrutiny กรณีที่เป็นกฎหมายเกี่ยวกับเชื้อชาติ (race) ศาลถือว่าเป็นกรณีต้องสงสัย (suspect) ว่าเป็นการขัดรัฐธรรมนูญเสมอ กล่าวคือศาลจะตั้งข้อสงสัยไว้ก่อนว่ากฎหมายดังกล่าวขัดรัฐธรรมนูญ และจะตรวจสอบอย่างรอบคอบ โดยกฎหมายที่ไม่ขัดรัฐธรรมนูญนั้นต้องแสดงให้เห็นว่ามีความจำเป็นที่จะต้องออกกฎหมายเช่นนั้น และจะตรวจสอบ เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของกฎหมายว่ามีเหตุผลหรือความเป็นไปได้หรือไม่ และตรวจสอบวิธีการที่นำไปสู่เป้าหมายนั้นได้มีกลไกการใช้บังคับกฎหมายอย่างรอบคอบ (narrowly tailored) หรือไม่ หลักการตรวจสอบนี้เรียกว่า “Strict Scrutiny” และมีบรรทัดฐานมาจากคดี Slaughter-House ในภายหลังปรากฏว่าศาลได้ขยายออกไปตรวจสอบกฎหมายลักษณะอื่นๆ ด้วย ได้แก่ กฎหมายเกี่ยวกับการไม่ให้สิทธิความเป็นพลเมือง (non citizen) (Graham v. Richardson, 403 U.S. 365 (1971) (พ.ศ. 2514) บุตรของบิดามารดาที่ไม่ได้ทำการสมรส (non marital children) (Levy Louisiana, 391 U.S. 68 (1968) (พ.ศ. 2511)) กฎหมายเกี่ยวกับสตรี (Craig v. Boren, 429 U.S. 190 (1976) (พ.ศ. 2519))

(3) Heightened Scrutiny กฎหมายที่กระทบสิทธิหน้าที่พลเมือง (Civil and political rights) แม้รัฐธรรมนูญไม่ได้รับรองสิทธิไว้ ศาลก็เข้าไปตรวจสอบ เช่น สิทธิในการออกเสียงลงคะแนน สิทธิในการเคลื่อนไหวเดินทาง สิทธิเกี่ยวกับการรับเด็กหรือเลี้ยงดูเด็ก สิทธิในการดำเนินคดีในศาล ตัวอย่างเช่น คดี Skinner v. Oklahoma, 316 U.S. 535 (1942) (พ.ศ. 2485) กฎหมายออกมาเพื่อให้มีการบังคับทำหมันผู้กระทำความผิดกฎหมายอาญาบางฐาน แม้ว่ารัฐธรรมนูญจะไม่ได้ให้หลักประกันไว้ แต่ศาลเห็นว่าเป็นสิทธิพื้นฐาน (one of the basic civil rights of men) และเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับชาติพันธุ์มนุษย์ (fundamental to the very existence and survival of the race) หรือในคดีอื่นที่ศาลเข้าไปตรวจสอบ เช่น สิทธิในการออกเสียงเลือกตั้ง (right to vote) เช่น คดี Harper v. Virginia State Board of Election, 383 U.S. 663 (1966) (พ.ศ. 2509) หรือสิทธิในการเดินทางเคลื่อนไหว (right to travel) เช่น คดี Shapiro v. Thompson, 394 U.S. 618 (1969) (พ.ศ. 2512) หรือสิทธิในการมาขอความยุติธรรมจากศาล (right to access to the judicial process) เช่น คดี Griffin v. Illinois, 351 U.S. (1956) (พ.ศ. 2499) เป็นต้น

⁴ บรรเจิด สิงคะเนติ. (2553). การตรวจสอบความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่กระทบต่อสิทธิมนุษยชน, สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ, กรุงเทพฯ, หน้า 144-145.

ด้วยความสำคัญของการประกาศอิสรภาพของสหรัฐอเมริกา (America Declaration of Independence) เมื่อวันที่ 4 กรกฎาคม พ.ศ. 2319 (ค.ศ. 1776) และรัฐธรรมนูญของสหรัฐอเมริกา พ.ศ. 2330 (ค.ศ. 1787) ได้มีการตรากฎหมายเพื่อคุ้มครองสิทธิมนุษยชน เช่น The Civil Rights Act, The Americans with Disabilities Act เป็นต้น เพื่อชี้ให้เห็นว่าประเทศสหรัฐอเมริกาได้มีกฎหมายภายในที่บัญญัติรายละเอียดต่างๆ ไว้ในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนและศาลสูงสุดของสหรัฐอเมริกาเองได้วางหลักกฎหมายอันเกิดจากแนวคำพิพากษาของศาล (Precedent) เพื่อเป็นบรรทัดฐานปฏิบัติต่อมา

1.3.2 ประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี

(1) แนวคิดสิทธิมนุษยชนเป็นหลักที่ได้รับการบัญญัติไว้ทั้งปรากฏในกฎหมายระหว่างประเทศและกฎหมายภายใน รัฐธรรมนูญแห่งสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี พ.ศ. 2492 (ค.ศ. 1949) มาตรา 25 ได้บัญญัติว่า “หลักทั่วไปของกฎหมายระหว่างประเทศถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายระดับสหพันธ์ หลักทั่วไปของกฎหมายระหว่างประเทศดังกล่าวอยู่ในลำดับที่สูงกว่ากฎหมายภายใน และก่อให้เกิดสิทธิและหน้าที่โดยตรงต่อผู้ที่อาศัยอยู่ในสหพันธ์รัฐ” จึงแสดงให้เห็นว่าประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐได้ยอมรับหลักทั่วไปของกฎหมายระหว่างประเทศเข้ามาเป็นกฎหมายภายในโดยกฎหมายระหว่างประเทศได้ให้ความสำคัญกับหลักสิทธิมนุษยชนเป็นอย่างมาก

(2) กรณีศึกษา

(2.1) กรณีของกฎเกณฑ์ของกฎหมายระหว่างประเทศที่มีความมุ่งหมายที่จะใช้กับรัฐเท่านั้นมีกรณีตัวอย่าง ดังนี้⁵

ก. การทำสัญญาตามกฎหมายระหว่างประเทศ สัญญาประเภทนี้อาจจะมีคู่สัญญาฝ่ายหนึ่งอ้างกับอีกคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งว่า สัญญาดังกล่าวขัดแย้งกับรัฐธรรมนูญ ดังนั้นกฎเกณฑ์ของกฎหมายระหว่างประเทศดังกล่าวจึงวางอยู่บนเงื่อนไขว่า คู่สัญญาฝ่ายหนึ่ง (ประเทศเยอรมนีตะวันตก) อ้างกับคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่ง (ประเทศเยอรมนีตะวันออก) ก่อนการตกลงทำสัญญามีข้อจำกัดตามรัฐธรรมนูญได้ ตามกฎหมายระหว่างประเทศมิได้กำหนดรูปแบบสำหรับการทำสัญญาสองฝ่ายไว้แต่อย่างใดกรณีจึงเป็นไปตามความประสงค์ของคู่สัญญาว่า จะตกลงกันด้วยวาจาหรือทำเป็นลายลักษณ์อักษรหรือด้วยการกระทำใดๆ ทั้งนี้ย่อมเป็นไปตามหลักการที่ว่า การนิ่งเสียไม่ปฏิเสธข้อเสนอของอีกฝ่ายหนึ่งถือว่าการยอมรับ

ข. การกระทำของรัฐหลักกว่าด้วยการกระทำของรัฐเป็นหลักการในทางกฎหมายของฝ่ายแองโกล-อเมริกา ซึ่งตามหลักการดังกล่าวองค์กรของรัฐภายในประเทศไม่อาจตรวจสอบอำนาจของรัฐต่างประเทศได้ โดยแท้จริงแล้วตามหลักเกณฑ์ของกฎหมายระหว่างประเทศศาลและฝ่ายปกครองย่อมมีสิทธิตรวจสอบการกระทำของรัฐต่างประเทศได้ตามหลักความชอบด้วยกฎหมายระหว่างประเทศและในกรณีที่ขัดกับกฎหมายระหว่างประเทศย่อมไม่อาจกระทำการในเยอรมนีตะวันตกได้

⁵ อ้างแล้ว, หน้า 164-171.

ค. การตีความสัญญาตามกฎหมายระหว่างประเทศ ในการตีความสัญญาตามกฎหมายระหว่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะต้องคำนึงถึงหลักการที่ได้รับการพัฒนาตามกฎหมายระหว่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะต้องค้นหาเจตจำนงของคู่สัญญาที่เห็นพ้องต้องกันโดยพิจารณาจากเนื้อหาของสัญญาทั้งหมด วัตถุประสงค์ของสัญญาและการเกิดขึ้นของสัญญา การตีความสัญญาจะต้องตีความและใช้ในขอบเขตของหลักการพื้นฐานของกฎหมายระหว่างประเทศที่เนื้อหาของสัญญานั้นไปเกี่ยวข้องกับเรื่องนั้นๆ

ง. การส่งผู้ร้ายข้ามแดน หลักการที่เป็นพื้นฐานของกฎหมายว่าด้วยการส่งผู้ร้ายข้ามแดนมีหลักสำคัญว่า บุคคลซึ่งเป็นผู้ร้ายข้ามแดนจะถูกส่งตัวกลับได้ก็เฉพาะได้มีการกระทำผิดในทางอาญา เนื่องจากการส่งผู้ร้ายข้ามแดนได้รับการยอมรับเป็นหลักการพื้นฐานศาลยุติธรรมแห่งสหพันธ์เห็นว่าหลักการดังกล่าวเป็นหลักทั่วไปของกฎหมายระหว่างประเทศ ตามความเห็นของศาลรัฐธรรมนูญสหพันธ์เห็นว่าการส่งผู้ร้ายข้ามแดนที่ถูกพิพากษาให้ลงโทษประหารชีวิตมิได้เป็นการละเมิดหลักทั่วไปของกฎหมายระหว่างประเทศ

จ. การคุ้มครองทางการทูต ตามหลักทั่วไปของกฎหมายระหว่างประเทศแล้ว บุคคลที่จะได้รับการคุ้มครองทางการทูตและสามารถใช้สิทธิต่อรัฐได้นั้น จะต้องเป็นกรณีที่อยู่ในระหว่างที่เกิดความเสียหายนั้นบุคคลนั้นยังมีสัญชาติของรัฐนั้นอยู่และในระหว่างที่ยกสิทธิขึ้นเรียกร้องนั้น บุคคลนั้นยังเป็นพลเมืองของรัฐนั้นอยู่เช่นกัน

ฉ. การเวนคืนทรัพย์สินของต่างประเทศการเวนคืนเป็นหลักการที่อยู่บนพื้นฐานของหลักดินแดน ตราบเท่าที่เป็นการเวนคืนทรัพย์สินภายในประเทศ ไม่รวมถึงทรัพย์สินที่อยู่นอกเขตแดนของประเทศนั้น โดยหลักการแล้วการเวนคืนที่จะต้องดำเนินการในรัฐที่ทำการเวนคืนจะต้องได้รับการยอมรับการมีผลของการเวนคืนจากศาลของเยอรมนีตะวันตก กรณียอมไม่มีหลักทั่วไปของกฎหมายระหว่างประเทศว่า ผู้พิพากษาของศาลภายในประเทศมีหน้าที่ผูกพันจากกฎหมายระหว่างประเทศที่จะต้องวินิจฉัยว่า การกระทำของรัฐต่างประเทศที่ขัดกับกฎหมายระหว่างประเทศเป็นโมฆะตั้งแต่เริ่มต้น

ช. อำนาจเหนือเขตแดน การกระทำของรัฐหนึ่งเหนือเขตแดนของรัฐหนึ่งตามหลักดินแดนของกฎหมายระหว่างประเทศแล้วไม่อาจกระทำได้ หากอีกรัฐหนึ่งไม่ยินยอมให้กระทำการหรือเป็นกรณีที่ไม่อาจอ้างเหตุผลจากหลักทั่วไปของกฎหมายระหว่างประเทศได้

ซ. อำนาจนิติบัญญัติเป็นอำนาจเหนือพื้นที่ อำนาจของรัฐในการบัญญัติกฎหมายเพื่อให้มีผลใช้บังคับเหนือพื้นที่ของรัฐนั้นๆ การมีผลดังกล่าวมิได้เกิดจากกฎหมายระหว่างประเทศ หากแต่เกิดจากอำนาจในการบังคับภายในประเทศเอง กฎเกณฑ์ของกฎหมายระหว่างประเทศไม่มีการกำหนดเกี่ยวกับการมีผลใช้บังคับของกฎหมายของรัฐนอกเหนือจากเขตแดนของรัฐนั้นแต่อย่างใด กฎหมายระหว่างประเทศสามารถจำกัดเฉพาะการมีผลบังคับของกฎหมายภายในเท่านั้น ซึ่งเป็นไปตามหลักดินแดน ซึ่งตามหลักดังกล่าวกฎหมายอาจนำไปใช้บังคับนอกเหนือเขตแดนได้ หากมีประเด็นเชื่อมโยงกับเรื่องภายในประเทศ เช่น หน้าที่ตามกฎหมายประกันสังคมซึ่งมีประเด็นคำถามว่า มาตรา 25 ขัดกับการมีหน้าที่ตามกฎหมายประกันสังคมของลูกจ้างที่อยู่ในประเทศเยอรมนีและไปทำงานในต่างประเทศที่มีใช่เป็นการไปทำงานเพียงชั่วคราวซึ่งเรื่องนี้เห็นว่าเป็นการขัดกับมาตรา 25 ดังกล่าว

ณ. เอกสิทธิ์ของรัฐ ไม่มีกฎเกณฑ์ของกฎหมายระหว่างประเทศที่จำกัดไม่ให้เขตอำนาจศาลภายในประเทศสำหรับการฟ้องรัฐต่างประเทศในเรื่องที่เกี่ยวกับดินของสถานทูตสำหรับการฟ้องรัฐต่างประเทศในเพื่อให้ความยินยอมในทางทะเบียนในกรณีที่เกี่ยวข้องกับกรรมสิทธิ์ในที่ดินของสถานทูตและการฟ้องเนื่องจากการเรียกร้องค่าซ่อมแซมอาคารของสถานทูตในกรณีนี้อำนาจศาลของเยอรมันมิได้ถูกจำกัดโดยหลักทั่วไปของกฎหมายระหว่างประเทศแต่อย่างใด

ญ. หลัก “สัญญาต้องเป็นสัญญา” หลักทั่วไปของกฎหมายระหว่างประเทศจะต้องได้รับการคำนึงถึงจากศาลของสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี หากข้อพิพาทนั้นมีประเด็นที่จะต้องวินิจฉัยในเบื้องต้นว่า สัญญานั้นจะต้องใช้กฎหมายระหว่างประเทศบังคับใช้หรือไม่ สัญญาที่ถูกบอกเลิกโดยขัดกับกฎหมายระหว่างประเทศไม่อาจสร้างหลักสัญญาต้องเป็นสัญญาได้ กรณีนี้ต้องถือว่าสัญญายังคงมีผลต่อไป แต่อย่างไรก็ตามมิได้หมายความว่า การบอกเลิกที่เป็นการขัดกับกฎหมายระหว่างประเทศจะยกเลิกการมีผลใช้บังคับภายในประเทศของสัญญาดังกล่าวซึ่งโดยแท้จริงแล้วกฎหมายระหว่างมีกฎเกณฑ์ที่เป็นเงื่อนไขในทางรูปแบบและทางเนื้อหาของการบอกเลิกสัญญาซึ่งกำหนดองค์การที่ใช้อำนาจในการต่างประเทศมีข้อจำกัดในการบอกเลิกสัญญาฝ่ายเดียว การละเมิดข้อจำกัดดังกล่าวเช่นเดียวกับการละเมิดข้อสัญญาที่กำหนดไว้เกี่ยวกับการบอกเลิกสัญญาและการละเมิดบทบัญญัติของกฎหมายว่าด้วยการบอกเลิกสัญญา ซึ่งมีผลทำให้การยกเลิกสัญญาดังกล่าวเป็นการไม่ชอบด้วยกฎหมาย

ฎ. สัญชาติ รัฐใดรัฐหนึ่งย่อมมีสิทธิในการบัญญัติกฎหมายเพื่อกำหนดว่าบุคคลใดเป็นผู้มีสัญชาติของรัฐนั้นๆ รัฐอื่นๆ จะต้องยอมรับกฎหมายของรัฐนั้นตราบเท่าที่กฎหมายดังกล่าวสอดคล้องกับสนธิสัญญาระหว่างประเทศ ประเพณีปฏิบัติระหว่างประเทศและหลักพื้นฐานทางกฎหมายที่ได้รับการยอมรับทั่วไปในเรื่องหลักการว่าด้วยสัญชาติ ตามกฎหมายว่าด้วยสัญชาติของรัฐแต่ละรัฐจะต้องอยู่ในขอบเขตของข้อจำกัดของกฎหมายระหว่างประเทศ

(2.2) กฎเกณฑ์ของกฎหมายระหว่างประเทศที่ใช้บังคับภายในประเทศโดยมีความมุ่งหมายต่อปัจเจกบุคคล มีตัวอย่างดังนี้

กฎเกณฑ์ที่มีความมุ่งหมายใช้กับปัจเจกบุคคลประการหนึ่งคือ สิทธิของคนต่างด้าวตามกฎหมายระหว่างประเทศ ซึ่งถือว่าเป็นสิทธิขั้นต่ำที่คนต่างด้าวควรจะได้รับตามกฎหมายระหว่างประเทศ มาตรฐานขั้นต่ำดังกล่าวครอบคลุมตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน แต่เป็นเรื่องยากที่กำหนดถึงความแน่นอนชัดเจนของสิทธิดังกล่าวแต่อย่างไรก็ตามมาตรฐานขั้นต่ำควรประกอบด้วยสิทธิในชีวิตและร่างกาย เสรีภาพและกรรมสิทธิ์ ข้อห้ามในการทรมานและข้อห้ามในการเข้าถึงศาลภายใน ประเทศ แต่ทั้งนี้ย่อมไม่หมายรวมถึงเสรีภาพในการประกอบอาชีพ สิทธิในทางการเมืองแต่อย่างไรก็ตามสิทธิของคนต่างด้าวตามกฎหมายระหว่างประเทศนั้นมีเพียงกฎเกณฑ์ที่มีความมุ่งหมายที่จะใช้กับรัฐเท่านั้น

(2.3) กฎหมายระหว่างประเทศดังกล่าวอยู่ในลำดับชั้นที่เหนือกว่ากฎหมายภายใน (มาตรา 25 ประโยคที่ 2)

มาตรา 25 ประโยคที่ 2 บัญญัติกฎหมายระหว่างประเทศอยู่ในลำดับชั้นที่เหนือกว่ากฎหมายภายใน ดังนั้นจึงก่อให้เกิดข้อถกเถียงกับลำดับชั้นของกฎหมายระหว่างประเทศในการจัดลำดับชั้นของกฎหมายภายใน หากแต่มีความเห็นที่สอดคล้องกันว่า กฎหมายระหว่างประเทศอยู่ใน

ลำดับชั้นที่เหนือกว่ากฎหมายธรรมดา แต่อยู่ในลำดับชั้นที่ต่ำกว่ารัฐธรรมนูญโดยรวม ซึ่งหมายความว่ามิได้อยู่ในลำดับชั้นของรัฐธรรมนูญและมีได้อยู่ในลำดับชั้นที่เหนือรัฐธรรมนูญ แต่มิได้อยู่ในลำดับชั้นที่ต่ำกว่ารัฐธรรมนูญของมลรัฐแต่อย่างใด ปัญหาเกี่ยวกับการจัดลำดับชั้นของกฎหมายมีความสำคัญน้อยในทางปฏิบัติ เพราะกรณีที่เกิดความขัดแย้งระหว่างรัฐธรรมนูญกับกฎหมายระหว่างประเทศไม่เคยเกิดขึ้น นอกจากนี้ ความผูกพันขององค์กรของรัฐภายในรวมทั้งปัจเจกบุคคลมิได้ขึ้นอยู่กับการจัดอยู่ในลำดับชั้นของรัฐธรรมนูญแต่อย่างใด

จะเห็นได้ว่า รัฐธรรมนูญของประเทศสหรัฐอเมริกามีบทบัญญัติที่เป็นหลักประกันสิทธิและเสรีภาพและเป็นแม่แบบของรัฐธรรมนูญหลายๆ ประเทศและเป็นหลักสำคัญหลายประการในสนธิสัญญาด้านสิทธิมนุษยชนฉบับต่างๆ รวมถึงกฎหมายสนธิสัญญาระหว่างประเทศเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนด้วย ส่วนรัฐธรรมนูญแห่งสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนียึดถือหลักความเป็นกฎหมายสูงสุดของรัฐธรรมนูญ โดยมาตรา 25 ของรัฐธรรมนูญได้บัญญัติว่าหลักเกณฑ์ทั่วไปของกฎหมายระหว่างประเทศเป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายแห่งสหพันธ์ที่มีค่าบังคับสูงกว่ากฎหมายที่ตราขึ้นโดยรัฐสภาและการตรวจสอบความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของกฎหมายรองรับสนธิสัญญาอยู่ในอำนาจของศาลรัฐธรรมนูญแห่งสหพันธ์

1.3.3 ศาลสิทธิมนุษยชนยุโรป (The European Court of Human Right)

ศาลสิทธิมนุษยชนยุโรป (The European Court of Human Rights – ECtHR) ตั้งอยู่ที่เมืองสตราสบูร์ก (Strasbourg) ประเทศฝรั่งเศส ใกล้กับชายแดนประเทศเยอรมัน ตั้งขึ้นตามหลักการอนุสัญญายุโรปว่าด้วยเรื่องสิทธิมนุษยชน (The European Convention on Human Rights) ในปี ค.ศ. 1950 (วันที่ 4 พฤศจิกายน ค.ศ. 1950) และมีผลบังคับใช้ในปี ค.ศ. 1953 (วันที่ 3 กันยายน ค.ศ. 1953) อนุสัญญานี้มีผลบังคับใช้ในระดับชาติ โดยได้รับการจดทะเบียนเป็นกฎหมายของรัฐภาคี เพื่อปกป้องสิทธิตามที่กำหนดไว้ในอนุสัญญา เป็นหลักประกันสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมืองขั้นพื้นฐาน (the fundamental civil and political rights) เพื่อดูแลและตรวจสอบการปฏิบัติตามอนุสัญญาของประเทศสมาชิก ซึ่งอนุสัญญายุโรปว่าด้วยสิทธิมนุษยชน มีชื่อเรียกอย่างเป็นทางการว่า อนุสัญญาเพื่อคุ้มครองสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพขั้นพื้นฐาน (The Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms) ซึ่งเป็นหนึ่งในอนุสัญญาที่สำคัญที่สุดของสภายุโรป (The Council of Europe) ประกอบด้วยประเทศสมาชิกของสภายุโรป ทั้ง 47 ประเทศ ได้ลงนามเข้าร่วมเป็นภาคีและให้สัตยาบันรับหลักการของอนุสัญญา ดังกล่าว⁶

ศาลสิทธิมนุษยชนยุโรปเดิมได้เกิดขึ้นเมื่อภาคีรัฐ 8 ประเทศ ได้ประกาศยอมรับอำนาจศาล เมื่อวันที่ 3 กันยายน ค.ศ. 1958 อันนับเป็นระยะเวลาถึง 5 ปี หลังจากที่อนุสัญญาฯ มีผลใช้บังคับ จึงได้มีศาลสิทธิมนุษยชนยุโรป (ECtHR) เกิดขึ้น เมื่อวันที่ 21 มกราคม ค.ศ. 1959 โดยในชั้นแรกเป็นศาลชั้นต้น (initially) และภายหลังจากที่ได้มีพิธีสารฉบับที่ 11 (Protocol No. 11) ซึ่งมีผลบังคับใช้ ตั้งแต่วันที่ 1 พฤศจิกายน ค.ศ. 1998 จึงเป็นศาลถาวร (permanent) ทำงานเต็มเวลา

⁶ สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ.(2556).เอกสารศึกษาดูงานประเทศสาธารณรัฐฝรั่งเศส ระหว่างวันที่ 1-9 มิถุนายน 2556,กรุงเทพฯ, หน้า 17 – 21 .

(full-time court) โดยอาจกล่าวได้ว่าจากจุดเริ่มต้นในการก่อตั้งศาลสิทธิมนุษยชนยุโรปขึ้นกว่า 50 ปีที่ผ่านมา ได้มีคำพิพากษากว่า 10,000 คดี ซึ่งมีผลผูกพันเฉพาะประเทศที่เกี่ยวข้องและมีผลในทางปฏิบัติแก่รัฐบาลทั้งในแง่ของการปกครอง การออกกฎหมายและการบริหารประเทศในหลายพื้นที่ และได้มีรัฐใหม่ๆ เข้าร่วมเพิ่มมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ภายหลังเหตุการณ์กำแพงเบอร์ลิน (the fall of the Berlin Wall) ในปี ค.ศ. 1989 จนกระทั่งมีสมาชิก 47 ประเทศในปัจจุบัน

(1) อำนาจหน้าที่

อำนาจหน้าที่ของศาลสิทธิมนุษยชนยุโรป (ECtHR) เป็นไปตามอนุสัญญายุโรปว่าด้วยเรื่องสิทธิมนุษยชน (The European Convention on Human Rights) ซึ่งหลักสำคัญของอนุสัญญา ให้ความสำคัญคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพต่างๆ สรุปได้ดังต่อไปนี้

- (1.1) สิทธิในการดำรงชีวิต
- (1.2) สิทธิในการที่จะได้รับการพิจารณาคดีที่เป็นธรรมทั้งในทางแพ่งและอาญา
- (1.3) สิทธิที่จะได้รับการคำนึงถึง/เคารพชีวิตส่วนตัวของบุคคลและครอบครัว
- (1.4) เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น
- (1.5) เสรีภาพทางความคิด จิตสำนึกและศาสนา
- (1.6) สิทธิในการครอบครองทรัพย์สินอย่างสุจริต/การคุ้มครองทรัพย์สิน
- (1.7) สิทธิในการที่จะได้รับการเยียวยาที่ดี
- (1.8) สิทธิในการเลือกตั้งและการรับเลือกตั้ง

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อนุสัญญาห้ามกระทำการทรมาน การลงโทษอย่างรุนแรงเกินขอบเขต การกระทำอย่างไม่เหมาะสมหรือได้รับการปฏิบัติอย่างไม่เป็นมนุษย์ การบังคับแรงงาน การกักกันอย่างไม่ถูกกฎหมายหรือกระทำโดยพลการ/ปราศจากเหตุผล และการกีดกันทำให้ไม่สามารถใช้สิทธิและเสรีภาพที่ตนมีได้

(2) กระบวนการยื่นฟ้องคดี

ศาลสิทธิมนุษยชนยุโรป (ECtHR) ไม่มีอำนาจพิจารณาคดีโดยไม่มีการร้องขอได้ การนำคดีขึ้นสู่ศาลสามารถทำได้โดยรัฐบาลคู่กรณีหรือบุคคลธรรมดา การยื่นเรื่องต่อศาลสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) ระดับปัจเจกบุคคล (Individual) ประกอบด้วย บุคคลใดบุคคลหนึ่ง กลุ่มบุคคล บริษัท/องค์กร หรือหน่วยงาน NGO และ 2) ระดับรัฐ (Inter-State) สามารถร้องขอต่อศาลให้พิจารณาในการฟ้องร้องรัฐบาลของภาคีรัฐทั้ง 47 ประเทศ หากเกิดการละเมิดในสิทธิมนุษยชนขึ้นโดยรัฐในสิทธิมนุษยชนขึ้นโดยรัฐภาคีสมาชิก ในกรณีที่มีรัฐใดรัฐหนึ่งล่วงละเมิดข้อกำหนดตามที่กำหนดไว้ในอนุสัญญา ทั้งนี้ รัฐหรือบุคคลไม่อาจร้องขอต่อศาลให้ตัดสินกรณีรัฐอื่นๆ หรือบุคคลเป็นผู้ละเมิดสิทธิมนุษยชนตามหลักการได้ และผู้ยื่นเรื่องต้องเป็นผู้ได้รับผลกระทบโดยตรงเท่านั้น ในทางปฏิบัติ การยื่นเรื่องต่อศาล บุคคลสามารถยื่นเรื่องโดยส่งแบบคำร้อง (application form) พร้อมเอกสารที่จำเป็นต่างๆ ได้เอง “โดยตรง” ในขั้นแรกทนายไม่มีความจำเป็นในการเริ่มยื่นเรื่องต่อศาลดังกล่าว ระบบของอนุสัญญาฯ อำนวยความสะดวกให้ช่องทางในการนำเรื่องเข้าสู่ศาลได้ “ง่าย” บุคคลสามารถนำเรื่องเข้าสู่ศาลได้จากภูมิภาคที่ไกลของประเทศสมาชิก โดยไม่มีค่าธรรมเนียม

สุดท้ายศาลอาจพิพากษาโดยการประกาศว่ารัฐภาคีได้ละเมิดอนุสัญญาฯ และอาจสั่งให้รัฐภาคีจ่ายค่าเสียหาย ซึ่งรัฐภาคีนั้นจะต้องดำเนินการปฏิบัติตามคำตัดสินของศาล แต่ศาลไม่มีอำนาจที่จะยกเลิกกฎหมายภายในของรัฐได้ ทั้งนี้ คณะกรรมการรัฐมนตรีของสภายุโรป (The Council of Europe Committee of Ministers) มีหน้าที่กำกับดูแลการดำเนินการที่เกี่ยวข้องตามที่ศาลตัดสินเป็นที่สุด ทั้งนี้ คำพิพากษาของศาลมีผลผูกพันต่อรัฐคู่กรณีในการปฏิบัติตามคำสั่งของศาล แนวทางการพิจารณาคดียึดตามคำพิพากษาที่ศาลได้พิพากษาไปแล้วเป็นหลัก (case law) ดังนั้น ในภาพรวมอาจกล่าวได้ว่าคำพิพากษาของศาลมีผลทำให้อนุสัญญาฯ มีอำนาจ (powerful) และมีส่วนช่วยในการทำให้หลักนิติธรรมและประชาธิปไตยในยุโรปมีความเข้มแข็งมากขึ้นอีกทางหนึ่งด้วย

(3) องค์ประกอบของคณะผู้พิพากษา

ผู้พิพากษาศาลสิทธิมนุษยชนยุโรปประกอบด้วยผู้พิพากษาจากแต่ละรัฐภาคีทั้ง 47 ประเทศ โดยรัฐภาคีอาจเสนอรายชื่อผู้พิพากษาที่มีสัญชาติอื่นในนามของตนได้ ดังกรณีประเทศลิกเตนสไตน์ ได้เคยเสนอชื่อผู้พิพากษาสัญชาติเดียวกันดำรงตำแหน่งพร้อมกัน ถึงแม้ว่าผู้พิพากษานั้นจะได้รับการเสนอชื่อจากรัฐภาคีอื่นๆ

ผู้พิพากษาศาลสิทธิมนุษยชนยุโรปมีคุณสมบัติเช่นเดียวกับผู้พิพากษาศาลระหว่างประเทศที่ตั้งอยู่ที่กรุงเฮก กล่าวคือ เป็นข้าราชการหรือมีตำแหน่งหน้าที่ในรัฐบาล ทำงานโดยอาศัยความรู้ความสามารถของตน มีความเป็นอิสระ โดยจะประกอบอาชีพอันกระตือรือร้นต่อความมีอิสระแห่งตนมิได้ และไม่ได้ปฏิบัติงานในนามของรัฐที่เสนอชื่อแต่อย่างใด ซึ่งศาลสิทธิมนุษยชนจะเหมือนกับคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนที่จะเลือกประธานของตนเองขึ้นมา

ภายหลังจากที่พิธีสารฉบับที่ 11 (Protocol No. 11) มีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน ค.ศ. 1998 (ปัจจุบันใช้พิธีสารฉบับที่ 14 หรือ Protocol No. 14 ซึ่งมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 มิถุนายน ค.ศ. 2010) กระบวนการคัดเลือกผู้พิพากษาได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม และถูกบทบัญญัติไว้ในมาตรา 22 และ 23⁷ กล่าวโดยสรุปผู้พิพากษาได้รับคัดเลือกโดยเสียงข้างมากจากผู้ได้รับการเสนอชื่อ 3 คน จากแต่ละรัฐภาคี โดยสมัชชาแห่งรัฐสภายุโรป (the parliamentary Assembly of the Council of Europe) มีวาระการดำรงตำแหน่ง 9 ปี โดยไม่สามารถได้รับเลือกให้เป็นผู้พิพากษาได้อีก มีอายุเกษียณไม่เกิน 70 ปี ซึ่งจะมีการคัดเลือกผู้พิพากษาใหม่มาดำรงตำแหน่งทุกครั้งที่ว่าราชการดำรงตำแหน่งสิ้นสุดลงหรือมีรัฐสมาชิกใหม่เข้าร่วม ทั้งนี้ ผู้พิพากษาจะต้องปฏิบัติหน้าที่จนกว่าจะมีการแต่งตั้งผู้ดำรงตำแหน่งแทนหรือกรณีต้องพิจารณาคดีให้แล้วเสร็จ นอกจากนี้ ผู้พิพากษาอาจพ้นจากตำแหน่ง ถ้ามีผลการตัดสินโดยใช้เสียงข้างมาก 2 ใน 3

⁷ Article 22 – Election of Judges

The judges shall be elected by the Parliamentary Assembly with respect to each High Contracting Party by a majority of votes cast from a list of three candidates nominated by the High Contracting Party.

Article 23 – Terms of office and dismissal

1. The judges shall be elected for a period of nine years. They may not be re-elected.
2. The terms of office of judges shall expire when they reach the age of 70.
3. The judges shall hold office until replaced. They shall, however, continue to deal with such cases as they already have under consideration.
4. No judges may be dismissed from office unless the other judges decide by a majority of two-thirds that judge has ceased to fulfill the required conditions.

ผู้พิพากษาได้รับการเลือกตั้งจากการเสนอชื่อในส่วนของแต่ละรัฐภาคี แต่พวกเขาจะกระทำการในฐานะผู้พิพากษาศาลสิทธิมนุษยชน ไม่ได้เป็นตัวแทนของรัฐ ผู้พิพากษาทั้งหมดมีอิสระเต็มที่และไม่สามารถมีส่วนร่วมในการดำเนินการกิจกรรมใดๆ ที่จะส่งผลกระทบต่อหน้าที่ เพื่อความเป็นธรรมในการดำรงตำแหน่ง

(4) โครงสร้างของศาลและองค์คณะในการพิจารณาคดี

ภายใต้ระเบียบศาล (the Rule of Court) ศาลได้แบ่งองค์ประกอบออกเป็น 4 หมวด และกำหนดระยะเวลาในการพิจารณาไว้ 3 ปี โดยจะต้องให้ความเท่าเทียมกันตามแต่ละภูมิภาคศาสตร์ และประเภทของคดี รวมทั้งคำนึงถึงความแตกต่างของระบบกฎหมายในแต่ละรัฐภาคีด้วย องค์ประกอบของศาล แบ่งออกเป็น 1) A single judge ใช้สำหรับกรณีการร้องเรียนที่ไม่เป็นที่ยอมรับโดยชัดแจ้ง 2) A three-judge Committee ใช้สำหรับกรณีการลงคะแนนยอมรับและที่ประชุมต้องมีมติโดยเอกฉันท์ 3) A seven-judge Chamber ใช้สำหรับกรณีการลงคะแนนยอมรับ และที่ประชุมต้องมีมติโดยเสียงข้างมาก และ 4) The Grand Chamber of 17 judges ทั้งนี้ คำพิพากษาของ The Grand Chamber ถือเป็นที่สุด

โครงสร้างของศาลจะแบ่งออกเป็นองค์คณะ (Section) ซึ่งแต่ละคณะจะประกอบไปด้วยผู้พิพากษาบนพื้นฐานความเป็นธรรมในด้านภูมิศาสตร์และความเท่าเทียมกันทางเพศ จากนั้นแต่ละองค์คณะเลือกสภา (Chamber) ประกอบด้วยประธานองค์คณะและผู้พิพากษาอีก 6 คน ที่จะเลือกหมุนเวียนกันไป นอกจากนี้ ยังมีสภาใหญ่ (The Grand Chamber) ซึ่งมีสมาชิก 17 คน ประกอบด้วย ประธานศาลสิทธิมนุษยชน 1 คน รองประธานศาลสิทธิมนุษยชน 2 คน รวมถึงผู้พิพากษาอื่นอีก

องค์คณะในการพิจารณาคดีพิพากษาคดี องค์คณะหรือจำนวนของผู้พิพากษาในแต่ละคดี จะแตกต่างกันออกไปตามความซับซ้อนของประเด็นปัญหาแต่ละคดี ซึ่งโดยทั่วไปแล้วองค์คณะจะประกอบด้วยผู้พิพากษา 3 นาย แต่ถ้าเป็นคดีที่มีความซับซ้อนยุ่งยาก ก็อาจใช้ผู้พิพากษาของคณะถึง 7 นายก็ได้ หรือในส่วนกรณีที่ผู้พิพากษามีสัญชาติเดียวกับคู่กรณี มีหน้าที่โดยตำแหน่งในองค์คณะ ก็จะใช้อีก 7 นายเช่นกัน และหากว่าเป็นคดีที่มีความสำคัญอย่างมาก จะใช้อีกคณะที่ประชุมใหญ่ (The Grand Chamber) อันประกอบไปด้วยผู้พิพากษาทั้งสิ้น 17 นาย

(5) กระบวนการพิจารณาคดีในศาล (Procedure before the Court)

(5.1) โดยทั่วไป (General)

รัฐภาคีสมาชิกแห่งอนุสัญญาหรือปัจเจกชนใดที่ได้มีการร้องเรียนว่าตนเป็นผู้เสียหายจากการละเมิดอนุสัญญาฯ อาจจะเสนอคดีขึ้นสู่ศาลได้โดยตรงที่เมืองสตราสบูร์ก โดยร้องเรียนว่ามี การฝ่าฝืนหรือการละเมิดสิทธิมนุษยชน โดยรัฐภาคีสมาชิกในสิทธิหนึ่งที่ได้รับการประกันในอนุสัญญาฯ สำหรับคำแนะนำในการดำเนินการของผู้ร้องเรียนและแบบฟอร์มสำหรับการเขียนคำร้องนั้น สามารถขอได้ที่หน่วยงานทะเบียน (Registry) ได้

ผู้ร้องเรียนที่เป็นปัจเจกชนอาจจะเสนอคำร้องด้วยตนเองได้ โดยสภายุโรปได้ริเริ่มก่อตั้งโครงการให้ความช่วยเหลือทางด้านกฎหมายแก่บรรดาผู้ร้องเรียนที่ไม่มีความรู้เพียงพอด้วย ส่วนภาษา

ทางการที่ใช้ในศาลคือภาษาอังกฤษและภาษาฝรั่งเศส แต่ผู้ร้องเรียนสามารถจะร่างคำร้องเป็นภาษาที่ใช้อย่างเป็นทางการรัฐภาคีก็ได้โดยที่คู่กรณีอาจมีตัวแทนและมีที่ปรึกษากฎหมายได้ด้วย

(5.2) กระบวนการรับฟ้อง (Admissibility procedure)

คำร้องเรียนของปัจเจกชนจะต้องได้รับการพิจารณาตรวจสอบจากผู้รายงาน (Reporter) ก่อนซึ่งหลังจากได้มีการตรวจสอบเบื้องต้นแล้ว ผู้รายงานก็จะทำการตัดสินว่าควรส่งเรื่องให้คณะกรรมการ 3 นาย (a three-member Committee) หรือศาลครบองค์คณะ (Chamber) พิจารณาต่อไป

คณะกรรมการ 3 นาย อาจตัดสินข้อร้องเรียนด้วยการลงคะแนนเสียงเป็นเอกฉันท์ในกรณีที่ไม่มีข้อสงสัยหรือกระทำการถอดถอนคำร้องออกไปก็ได้ คำร้องของปัจเจกชนที่ไม่ได้รับการพิจารณาโดยคณะกรรมการหรือที่ถูกนำขึ้นสู่การพิจารณาของศาลครบองค์คณะโดยตรงจากผู้รายงานนั้น ศาลครบองค์คณะจะทำการตัดสินใจทั้งการยอมรับไว้พิจารณาและตัดสินเนื้อหาแห่งคดี (Merits) ด้วย ศาลอาจจะสละอำนาจในการพิจารณาของตนให้กับศาลที่ประชุมใหญ่ในกรณีที่คดีนั้นมีความสำคัญในการตีความตัวอนุสัญญา หรือกรณีที่มีความเสี่ยงที่จะแยกออกไปจากคดีเกี่ยวกับกฎหมายที่มีอยู่ ยกเว้นแต่ว่าคู่สัญญาจะถอนคำร้องเป็นลายลักษณ์อักษรภายใน 1 เดือน

ในขั้นต้นของกระบวนการพิจารณาว่าจะยอมรับไว้พิจารณาหรือไม่นั้น โดยทั่วไปแล้วจะกระทำเป็นลายลักษณ์อักษร ถึงแม้ว่าศาลจะตัดสินให้ทำการพิจารณาในกรณีที่ประเด็นของคดีมีความสัมพันธ์กันกับเนื้อหาแห่งคดีที่จะต้องได้รับการบันทึกด้วยวิธีอื่นแยกไว้ต่างหากก็ตาม ส่วนในกรณีที่ศาลได้ตัดสินว่าจะรับไว้พิจารณาหรือรับฟ้องนั้นก็จะต้องได้รับการลงคะแนนเสียงข้างมาก และจะต้องระบุถึงเหตุผลลงไปด้วย และท้ายสุดก็ทำการเผยแพร่ต่อสาธารณชนต่อไปด้วย

(5.3) กระบวนการพิจารณา (Procedure on the merits)

เมื่อศาลได้ทำการตัดสินรับคำร้องเรียนนั้นแล้ว ศาลอาจจะทำการแนะนำคู่กรณีในเรื่องเกี่ยวกับพยานหลักฐานและการทำความเข้าใจหรือตั้งข้อสังเกตเป็นลายลักษณ์อักษร รวมทั้งการเรียกร้องให้มีการชดเชย (Just satisfaction) ของผู้ร้อง และทำการเผยแพร่การพิจารณาข้อถูกผิดของคดีต่อสาธารณชน

ประธานศาลอาจจะจัดการบริหารกระบวนการให้ความยุติธรรมที่เหมาะสม ให้คำแนะนำ หรืออนุญาตให้ออกจากกระบวนการ แก่รัฐภาคีอนุสัญญาใดที่มีได้เป็นคู่กรณี หรือเป็นแค่บุคคลที่เกี่ยวข้องกับคดี แต่มีได้เป็นผู้ถูกร้องเรียน ในการเสนอความเห็นเป็นลายลักษณ์อักษรและพฤติการณ์แวดล้อมที่ได้รับการยกเว้นให้รับฟังได้ (Exceptional circumstances) หรือการตั้งตัวแทนในการพิจารณา รัฐภาคีอนุสัญญาที่เป็นเจ้าของสัญชาติของผู้ร้องเรียนนั้น ย่อมมีสิทธิที่จะเข้ากระทำเป็นความลับ (confidential)

(5.4) การตัดสิน (Judgments)

ศาลจะต้องทำการตัดสินด้วยการลงคะแนนเสียงข้างมาก ผู้พิพากษาใดมีส่วนร่วมในการพิจารณาคดีจะมีเอกสิทธิ์ในการเพิ่มเติมความคิดเห็นของตนลงไปต่างหากจากคำพิพากษารวม รวมทั้งมีสิทธิในการแสดงความเห็นขัดแย้งหรือแม้แต่ขัดแย้งเพียงเล็กน้อยลงไปด้วยก็ได้

คู่กรณีสามารถร้องขอให้ส่งคดีไปยังที่ประชุมใหญ่ได้ หากว่าเป็นคดีที่มีความสำคัญ หรือมีการตีความเกี่ยวกับคำร้อง หรือเป็นประเด็นร้ายแรง โดยคำร้องขอนี้จะต้องได้รับการตรวจสอบ โดยองค์คณะ (Panal) ของที่ประชุมใหญ่ซึ่งประกอบด้วยประธานศาล ประธานแผนก (Presidents of the Sections) ผู้พิพากษาที่ประธานศาลแผนกคัดเลือก และผู้พิพากษาท่านอื่นที่ได้รับการคัดเลือกโดยการหมุนเวียนสลับกันไป ทั้งนี้ ต้องเป็นผู้ที่มีชื่อสมาชิกขององค์คณะใดคดีเดิมด้วย

คำพิพากษาของศาลครอบครัวองค์คณะถือเป็นขั้นสุดท้ายและจะต้องมีคำตัดสินภายใน 3 เดือนหรืออย่างเร็วที่สุด หากว่าคู่กรณีประกาศว่าทั้งสองฝ่ายไม่มีเจตนาในการร้องขอให้มีการเสนอไปถึงคณะ panal หรือภายหลังจากได้มีการตัดสินของคณะ panal ที่ได้ปฏิเสธคำร้องขอให้มีการเสนอมาสู่ตน ในกรณีที่คณะ panal ได้มีการยอมรับคำร้องแล้ว ที่ประชุมใหญ่ก็จะทำการตัดสินในรูปแบบของคำพิพากษา โดยที่ประชุมใหญ่จะทำการตัดสินด้วยการลงคะแนนเสียงข้างมาก ซึ่งคำพิพากษาของที่ประชุมใหญ่ถือเป็นที่สุด

(5.5) ผลผูกพันของคำพิพากษา

คำพิพากษาที่สุดของศาลสิทธิมนุษยชนยุโรป (ECtHR) ทุกคดีจะมีผลบังคับแก่รัฐภาคีที่เกี่ยวข้องเท่านั้น ส่วนการสอดส่องดูแลให้เป็นไปตามคำพิพากษานั้นเป็นหน้าที่ของคณะกรรมการรัฐมนตรีของสภายุโรป (The Council of Europe Committee of Ministers) อีกทั้งคณะกรรมการรัฐมนตรีจะต้องพิสูจน์ความจริงของรัฐที่ยอมรับว่าได้ทำการละเมิดอนุสัญญา ด้วยการกำหนดมาตรการแก้ไขเยียวยาอย่างเหมาะสมเท่าเทียมกัน และสอดคล้องกับพันธหน้าที่ทั่วไป ไปหรือเป็นพิเศษนอกเหนือไปจากคำพิพากษาของศาลด้วย

ส่วนที่สาม คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญด้วยสิทธิมนุษยชนและสิทธิชุมชน

1.1 คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน ตามคำวินิจฉัยที่ 15/2555 ลงวันที่ 13 มิถุนายน 2555

เรื่อง ผู้ตรวจการแผ่นดินเสนอเรื่องขอให้ศาลรัฐธรรมนูญพิจารณาวินิจฉัยตามรัฐธรรมนูญ มาตรา ๒๔๕ (๑) ว่าพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม พ.ศ. ๒๕๔๓ มาตรา ๒๖ วรรคหนึ่ง (๑๐) มีปัญหาเกี่ยวกับความชอบด้วยรัฐธรรมนูญ มาตรา ๓๐ หรือไม่

ศาลรัฐธรรมนูญ พิจารณาแล้วเห็นว่า รัฐธรรมนูญ มาตรา ๓๐ เป็นบทบัญญัติในหมวด ๓ ว่าด้วยสิทธิ และเสรีภาพของชนชาวไทย ส่วนที่ ๒ ความเสมอภาค โดยมาตรา ๓๐ วรรคหนึ่ง บัญญัติว่า “บุคคลย่อมเสมอภาคกันในกฎหมายและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน” วรรคสอง บัญญัติว่า “ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน” วรรคสาม บัญญัติว่า “การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคล เพราะเหตุแห่งความแตกต่างในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ ความพิการ สภาพทางกาย หรือสุขภาพ สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรม หรือความคิดเห็นทางการเมืองอันไม่ขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ จะกระทำมิได้” และวรรคสี่ บัญญัติว่า “มาตรการที่รัฐกำหนดขึ้นเพื่อขจัดอุปสรรคหรือส่งเสริมให้บุคคลสามารถใช้สิทธิและเสรีภาพ ได้เช่นเดียวกับบุคคลอื่น ย่อมไม่ถือเป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม ตามวรรคสาม” เหตุที่รัฐธรรมนูญ แห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ มาตรา ๓๐

วรรคสาม ได้เพิ่มหลักการใหม่ที่สำคัญ ในการคุ้มครองคนพิการเพื่อมิให้มีการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคลเพราะเหตุแห่งความแตกต่าง ในเรื่องของ “ความพิการ” เนื่องจากความพิการมิได้อยู่ในกลุ่ม “สภาพทางกายหรือสุขภาพ” ซึ่งเป็นการมองคนพิการว่าเป็นผู้ป่วยที่ผิดปกติและต้องได้รับการดูแล แต่ในระดับสากลยอมรับกันว่า ความพิการเป็นผลจากความสัมพันธ์ระหว่างคนพิการกับสภาพแวดล้อมทางสังคมที่มีได้เอื้ออำนวย ให้คนพิการใช้ชีวิตแบบคนปกติทั่วไปได้ และควรให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนา สภาพแวดล้อมที่เป็นอุปสรรคต่อคนพิการ เพื่อให้คนพิการเข้าถึงปัจจัยพื้นฐานอย่างเท่าเทียม และสามารถดำรงชีวิตได้อย่างเป็นปกติสุขเช่นบุคคลทั่วไป ดังนั้น รัฐธรรมนูญจึงบัญญัติรับรองสิทธิ และเสรีภาพของคนพิการไว้หลายประการ เช่น ผู้พิการหรือทุพพลภาพต้องได้รับสิทธิในการรับการศึกษา ไม่น้อยกว่าสิบสองปีที่รัฐจะต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพ โดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย เพื่อให้ได้รับการศึกษา โดยทัดเทียมกับบุคคลอื่นตามมาตรา ๔๙ ผู้พิการหรือทุพพลภาพมีสิทธิเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากสวัสดิการ สิ่งอำนวยความสะดวกอันเป็นสาธารณะ และความช่วยเหลือที่เหมาะสมจากรัฐตามมาตรา ๕๔ ภายหลังจากที่ศาลรัฐธรรมนูญได้มีคำวินิจฉัยที่ ๑๖/๒๕๔๕ ว่า พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการ ฝ่ายตุลาการ ศาลยุติธรรม พ.ศ. ๒๕๔๓ มาตรา ๒๖ วรรคหนึ่ง (๑๐) ไม่มีปัญหาเกี่ยวกับความชอบ ด้วยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐ มาตรา ๓๐ แล้ว ประเทศไทย ได้ให้สัตยาบันอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิคนพิการ (Convention on the Rights of Persons with Disabilities : CRPD) ของสหประชาชาติ เมื่อวันที่ ๒๙ กรกฎาคม ๒๕๕๑ ซึ่งมีผลบังคับให้ประเทศไทย ต้องปฏิบัติตามพันธกรณีที่ระบุไว้ในอนุสัญญาดังกล่าวตั้งแต่วันที่ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๕๑ เป็นต้นมา และอนุสัญญาดังกล่าวมีการกล่าวถึงลักษณะ “ความพิการ” และขอบเขตของ “การเลือกปฏิบัติ เพราะเหตุแห่งความพิการ” ไว้ ประเทศไทยจึงต้องปฏิบัติให้เป็นไปตามพันธกรณีทั่วไปในอนุสัญญา ข้อ ๔ ที่ต้องออกมาตรการทางกฎหมายและดำเนินการตามมาตรการที่เหมาะสมเพื่อแก้ไขหรือยกเลิกกฎหมาย กฎระเบียบ จารีตประเพณีและทางปฏิบัติที่มีอยู่ซึ่งก่อให้เกิดการเลือกปฏิบัติต่อคนพิการ และในอนุสัญญา ข้อ ๕ ความเท่าเทียมกันและการไม่เลือกปฏิบัติ ได้กำหนดให้รัฐภาคีห้ามการเลือกปฏิบัติทั้งปวง เพราะเหตุแห่งความพิการ และประกันให้คนพิการได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายอย่างเท่าเทียม และมีประสิทธิผลจากการเลือกปฏิบัติด้วยเหตุทั้งปวง และเพื่อเป็นการส่งเสริมความเท่าเทียม และขจัดการเลือกปฏิบัติ อนุสัญญาดังกล่าวยังกำหนดให้รัฐภาคีดำเนินขั้นตอนที่เหมาะสมทั้งปวง เพื่อประกันว่าจะจัดให้มีการช่วยเหลือที่สมเหตุสมผล ทั้งนี้ อนุสัญญาดังกล่าวได้กำหนดไว้ในข้อ ๑ ว่า คนพิการ (persons with disabilities) หมายความว่าบุคคลที่มีความบกพร่องทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา หรือทางประสาทสัมผัสในระยะยาว ซึ่งเมื่อมีปฏิสัมพันธ์กับอุปสรรคนานัปการ จะกีดขวาง การมีส่วนร่วมในสังคมอย่างเต็มที่และมีประสิทธิผลบนพื้นฐานที่เท่าเทียมกับบุคคลอื่น และอนุสัญญาดังกล่าว ได้กำหนดค่านิยมของคำว่า “การเลือกปฏิบัติเพราะเหตุแห่งความพิการ” ไว้ว่า หมายความว่าความแตกต่าง การกีดกัน หรือการจำกัดบนพื้นฐานของความพิการซึ่งมีความมุ่งประสงค์หรือส่งผลให้เป็นการเสื่อมเสีย หรือทำให้ไร้ผลซึ่งการยอมรับ การอุปโภคหรือการใช้สิทธิมนุษยชนและเสรีภาพขั้นพื้นฐานทั้งปวง บนพื้นฐานที่เท่าเทียมกับบุคคลอื่นในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ความเป็นพลเมือง หรือด้านอื่น รวมถึงการเลือกปฏิบัติในทุกรูปแบบ รวมทั้งการปฏิเสธการช่วยเหลือที่สมเหตุสมผลและได้กำหนดนิยามของคำว่า “การช่วยเหลือที่สมเหตุสมผล” ไว้ว่า

หมายถึง การเปลี่ยนแปลง หรือปรับปรุงที่จำเป็นและเหมาะสมโดยไม่ก่อให้เกิดภาระอันเกินสมควร หรือเกินสัดส่วน เฉพาะในกรณีที่เป็น เพื่อประกันว่าคนพิการได้อุปโภคและใช้สิทธิมนุษยชนและ เสรีภาพขั้นพื้นฐานทั้งปวงที่เท่าเทียมกับบุคคลอื่น เมื่อประเทศไทยเป็นรัฐภาคีอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิ คนพิการของสหประชาชาติแล้ว หน่วยงานของรัฐ จึงมีหน้าที่ตามพันธกรณี ข้อ ๒๗ (เอ) ที่กำหนดว่า ห้ามการเลือกปฏิบัติเพราะเหตุแห่งความพิการ ในทุกด้านที่เกี่ยวกับการจ้างงาน รวมถึงเงื่อนไขในการ คัดเลือกบุคคล การว่าจ้าง และการจ้างงาน การจ้างงานอย่างต่อเนื่อง ความก้าวหน้าในอาชีพการงาน และสภาพการทำงานที่ถูกสุขอนามัยและปลอดภัย และ (จี) ที่กำหนดให้ว่าจ้างคนพิการเข้าทำงานใน หน่วยงานภาครัฐ ดังนั้น การที่หน่วยงานของรัฐ จะกำหนดหลักเกณฑ์ในการรับบุคคลเข้าทำหน้าที่ใน ตำแหน่งใด ย่อมต้องคำนึงถึงพันธกรณีตามอนุสัญญา ดังกล่าวด้วย การกำหนดคุณสมบัติและลักษณะ ต้องห้ามที่มีลักษณะเป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อคนพิการ ไว้ในขั้นตอนการรับสมัครบุคคล เพื่อสอบคัดเลือกเป็นข้าราชการตุลาการ โดยให้เป็นดุลพินิจของ ก.ต. ในการพิจารณาความเหมาะสม ของบุคคลที่จะให้มีสิทธิสมัครสอบคัดเลือกเป็นข้าราชการตุลาการหรือไม่นั้น เป็นการตัดสิทธิคนพิการ ตั้งแต่ต้น โดยไม่เปิดโอกาสให้คนพิการสามารถสอบคัดเลือกได้อย่างเท่าเทียม กับบุคคลทั่วไป และไม่ มีโอกาสแสดงความรู้ความสามารถอย่างแท้จริงที่เกี่ยวข้องกับตำแหน่งงานนั้นเสียก่อน ทั้งภารกิจหลัก ตามอำนาจหน้าที่ของผู้พิพากษาศาลยุติธรรม คือ การพิจารณาพิพากษาอรรถคดี ให้เป็นไปโดย ยุติธรรมตามรัฐธรรมนูญและกฎหมาย และต้องนั่งพิจารณาโดยครบองค์คณะ ความพิการ จึงมิได้เป็น อุปสรรคต่อการปฏิบัติหน้าที่ของผู้จะเป็นข้าราชการตุลาการ ที่จะมีส่วนต่อการให้ความเป็นธรรม แก่คู่ความหรือผู้เกี่ยวข้อง ดังนั้น การที่พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม พ.ศ. ๒๕๔๓ มาตรา ๒๖ วรรคหนึ่ง (๑๐) ในส่วนที่บัญญัติให้ผู้สมัครสอบคัดเลือกเพื่อบรรจุเป็น ข้าราชการตุลาการ ต้องมีคุณสมบัติและไม่มีลักษณะต้องห้ามว่า “มีกายหรือจิตใจไม่เหมาะสมที่จะ เป็นข้าราชการตุลาการ” จึงขัดต่อสิทธิของคนพิการในการเข้าทำงานบนพื้นฐานที่เท่าเทียมกับบุคคล ทั่วไปตามอนุสัญญาว่าด้วย สิทธิคนพิการของสหประชาชาติ และเป็นการเลือกปฏิบัติต่อบุคคลโดยไม่ เป็นธรรมเพราะเหตุแห่งความแตกต่าง ในเรื่องความพิการ ตามรัฐธรรมนูญ มาตรา ๓๐ วรรคสาม

1.2 คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญว่าด้วยสิทธิชุมชน ตามคำวินิจฉัยที่ 3/2552 ลงวันที่ 18 มีนาคม 2552

เรื่อง ศาลปกครองสูงสุดส่งคำโต้แย้งของผู้ฟ้องคดี (นายไพบูลย์ กองเกิด กับพวกรวม ๒๑๑ คน) เพื่อขอให้ศาลรัฐธรรมนูญพิจารณาวินิจฉัยว่า พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษา คุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕ มาตรา ๔๖ วรรคหนึ่ง ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ แห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช ๒๕๔๐ มาตรา ๕๖ วรรคสอง และมาตรา ๕๙ หรือไม่

ศาลรัฐธรรมนูญ พิจารณาแล้ว บทบัญญัติมาตรา ๔๖ วรรคหนึ่ง แห่งพระราชบัญญัติ ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕ จึงเป็นมาตรการทางกฎหมาย ประการหนึ่งที่ใช้บังคับกับส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ หรือเอกชนที่มีการดำเนินโครงการหรือกิจการที่มี ผลกระทบสิ่งแวดล้อม หากรัฐมนตรีโดยความเห็นชอบของคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติได้ ประกาศให้โครงการหรือกิจการใดต้องจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมแล้ว ส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ หรือเอกชนที่ดำเนินโครงการหรือกิจการนั้น ต้องดำเนินการให้เป็นไปตาม

ประกาศเพื่อให้บรรลุดัตถุประสงค์ของกฎหมาย และเป็นบทบัญญัติที่คุ้มครองประโยชน์ของรัฐและชุมชนในการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ มาตรา ๖๗ วรรคสอง แล้ว ดังนั้น พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕ มาตรา ๔๖ วรรคหนึ่ง จึงไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ มาตรา ๖๗ วรรคสอง แต่อย่างไรก็ตามเนื่องจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ มีเจตนารมณ์ให้สิทธิและเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญฉบับนี้รับรองไว้มีสภาพบังคับได้ทันทีที่รัฐธรรมนูญประกาศให้มีผลใช้บังคับโดยไม่ต้องรอให้มีการบัญญัติกฎหมายอนุวัติการมาใช้บังคับก่อน การบังคับใช้บทบัญญัติ มาตรา ๔๖ วรรคหนึ่งแห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕ จึงต้องดำเนินการให้สอดคล้องและเป็นไปตามหลักการของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ มาตรา ๖๗ วรรคสอง ด้วย ดังนั้น ในกรณีที่มีการดำเนินโครงการหรือกิจการที่ต้องจัดทำรายงานการวิเคราะห์ก่อกำเนิดโครงการหรือกิจการที่ต้องจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ตามมาตรา ๔๖ วรรคหนึ่ง แห่งพระราชบัญญัติดังกล่าวก็ดี หากปรากฏว่าการดำเนินโครงการหรือ กิจการอาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนทั้งด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ และสุขภาพต่อบุคคลหรือชุมชน บุคคลหรือชุมชนย่อมมีสิทธิฟ้องต่อศาลปกครองได้ตามรัฐธรรมนูญ มาตรา ๖๗ วรรคสาม เพื่อขอให้ศาลมีคำพิพากษาหรือคำสั่งให้ส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ หรือเอกชนที่ดำเนินโครงการหรือกิจการนั้น จัดให้มีการศึกษาและประเมินคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชน การจัดทำให้มีการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน หรือการให้องค์การอิสระด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ และสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรธรรมชาติหรือด้านสุขภาพให้ความเห็นก่อนดำเนินโครงการหรือกิจการได้ตามรัฐธรรมนูญ มาตรา ๖๗ วรรคสอง ดังนั้น พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕ มาตรา ๔๖ วรรคหนึ่ง จึงไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ มาตรา ๖๗ วรรคสอง

ส่วนสุดท้าย บทสรุปและข้อเสนอแนะ

1.1 บทสรุป

สิทธิมนุษยชน (Human Rights) และสิทธิชุมชน (Community Rights) ล้วนเป็นสิทธิที่ได้รับการรับรองโดยกฎหมาย แต่สิทธิมนุษยชนจะถูกรับรองโดยกฎหมายทั้งกฎหมายระหว่างประเทศ กฎบัตรสหประชาชาติ และกฎหมายภายใน ส่วนสิทธิชุมชนจะถูกรับรองโดยกฎหมายภายในของแต่ละประเทศซึ่งได้แก่ รัฐธรรมนูญและกฎหมายลำดับรอง กรณีประเทศไทย ด้านสิทธิมนุษยชน ประเทศไทยมีพันธกรณีที่ต้องปฏิบัติตามความตกลงระหว่างประเทศ อนุสัญญาประเภทต่างๆ กติการะหว่างประเทศ และรัฐธรรมนูญ ด้านสิทธิชุมชนรัฐธรรมนูญได้บัญญัติให้ความคุ้มครองสิทธิชุมชนและกฎหมายระดับพระราชบัญญัติ เช่น ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๓๕ ประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. ๒๕๑๗ พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. ๒๕๒๘ พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๗ พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. ๒๕๓๕ พระราชบัญญัติสวนป่า พ.ศ. ๒๕๓๕ พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. ๒๕๓๕ และพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. ๒๕๔๗ เป็นต้น

สำหรับ ศาลรัฐธรรมนูญได้ให้การรับรองหลักสิทธิมนุษยชน หลักสิทธิชุมชนรวมถึงหลักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และสิทธิเสรีภาพของชนชาวไทยมาโดยตลอดนับแต่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ดังบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญที่บัญญัติว่า “สิทธิและเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญนี้รับรองไว้โดยชัดแจ้งโดยปริยายหรือโดยคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญย่อมได้รับความคุ้มครองและผูกพันกับรัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาล รวมทั้งองค์กรตามรัฐธรรมนูญและหน่วยงานของรัฐ โดยตรงในการตรากฎหมาย การใช้บังคับกฎหมายและการตีความกฎหมายทั้งปวง” ดังปรากฏในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญเป็นจำนวนมาก ด้วยเหตุนี้ ศาลรัฐธรรมนูญจึงเป็นองค์กรศาลที่มีอำนาจหน้าที่สำคัญในการพิทักษ์รัฐธรรมนูญและการคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพของประชาชนตามหลักกฎหมายมหาชน ดังนั้นเมื่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ถูกยกเลิกโดยประกาศคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม 2557 ศาลรัฐธรรมนูญจึงมีความจำเป็นที่จะต้องดำรงคงอยู่ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช .... ต่อไป

1.2 ข้อเสนอแนะ

1.2.1 ด้านกฎหมาย กล่าวคือ ถึงแม้ว่ารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 66 และมาตรา 67 ได้ให้การรับรองสิทธิชุมชนก็ตาม แต่กฎหมายที่สำคัญที่เกิดขึ้นจากการเสนอและการมีส่วนร่วมของประชาชน เช่น ร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. .... เป็นต้น ยังไม่ได้รับการตราเป็นกฎหมายอย่างสมบูรณ์ ร่างพระราชบัญญัติดังกล่าวได้ให้ความสำคัญของสิทธิชุมชนในการจัดการป่าอนุรักษ์และนอกพื้นที่อนุรักษ์ การกำหนดลักษณะของชุมชนที่อยู่ใกล้และอยู่ในสภาพที่จะดูแลป่าไม่ได้ และให้มีการรวมกลุ่มของบุคคลอายุตั้งแต่ 18 ปีบริบูรณ์ขึ้นไปที่มีภูมิลำเนาอยู่ในท้องที่นั้นจำนวน 15 คน ขึ้นไป ขอจัดตั้งป่าชุมชนเพื่อทำหน้าที่รักษาป่าชุมชน ตลอดจนการบริหารจัดการป่าชุมชน การวางแผน การทำแผนที่ป่าชุมชน และกฎกติกาดูแลป่าชุมชนร่วมกัน

ดังนั้น เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์การเมืองไทยในปัจจุบัน สถานิติบัญญัติแห่งชาติ (สนช.) ควรนำร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. .... ซึ่งเสนอเข้าสู่สภาผู้แทนราษฎร ตั้งแต่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มาพิจารณาโดยด่วนเพื่อให้มีการใช้บังคับอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรม นอกจากนั้น การรับฟังความคิดเห็นของประชาชน (Public Hearing) ควรมีการบัญญัติไว้ในกฎหมายที่มีศักดิ์ระดับพระราชบัญญัติ มิใช่แค่ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี เนื่องจาก การรับฟังความคิดเห็นของประชาชนโดยวิธีประชาพิจารณ์เป็นกลไกสำคัญทางกฎหมายที่ควรได้รับการรับรองโดยฝ่ายนิติบัญญัติ

1.2.2 ด้านการบริหาร กล่าวคือ การให้ความรู้ ความเข้าใจกับประชาชนเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนและสิทธิชุมชน ควรมีการผลิีกำลังขององค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างเป็นระบบ ได้แก่ สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ สำนักงานศาลปกครอง สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน และสำนักงานปฏิรูปกฎหมาย เป็นต้น เพื่อผลักดันและดำเนินการวางแผนเชิงกลยุทธ์ร่วมกันโดยมีการแต่งตั้งคณะกรรมการร่วมกันและรัฐบาลให้ความสำคัญในการจัดสรรงบประมาณและถือเป็น “วาระแห่งชาติ” ต่อไป

บรรณานุกรม

1. กุลพล พลวัน .สิทธิมนุษยชนในสังคมไทย, กรุงเทพฯ, 2543.
  2. วรพจน์ วิศรุตพิชญ์ .สิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540, กรุงเทพฯ, 2543.
  3. บรรเจิด สิงคะเนติ .การตรวจสอบความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่กระทบต่อสิทธิมนุษยชน, สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ, กรุงเทพฯ, 2553.
  4. ปัญญา อุดชาชน .รายงานการวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนโดยวิธีประชาพิจารณ์ในประเทศแคนาดา (Public Inquires in Canada) เสนอต่อโครงการสัมมนาประสิทธิภาพของผู้สอนวิชากฎหมายมหาชน สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, กรุงเทพฯ, 2545.
  5. ปฐม สุวรรณโณ .แนวคิดสิทธิชุมชนกับกฎหมายในสังคม, วารสารคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ , ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 , กรุงเทพฯ, 2555.
  6. สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ.เอกสารการศึกษาดูงานประเทศสาธารณรัฐฝรั่งเศสระหว่างวันที่ 1-9 มิถุนายน 2556.
  7. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540.
  8. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550.
  9. คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 3/2552 ลงวันที่ 18 มีนาคม 2552.
  10. คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 15/2555 ลงวันที่ 13 มิถุนายน 2555.
-